

С. Я. Лихова,
доктор юридичних наук, професор
І. П. Устинова,
кандидат юридичних наук, доцент

ЮРИДИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА БЮДЖЕТНОГО ФЕДЕРАЛІЗМУ ТА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

У статті проводиться аналіз існуючих думок щодо понять «бюджетний федералізм», «бюджетна децентралізація», осмислення чинного досвіду унітарних країн та адаптація цих понять до реалій українського фінансового законодавства та реформаторських процесів України.

Ключові слова: бюджетний федералізм, бюджетний устрій, фінансова система, бюджетна децентралізація.

С. Я. Лиховая, И. П. Устинова

Юридическая характеристика бюджетного федерализма и децентрализованных процессов в Украине

В статье проводится анализ существующих мнений по понятиям «бюджетный федерализм», «бюджетная децентрализация», осмысливается опыт унитарных стран и адаптируются эти понятия к реалиям украинского финансового законодательства и процессам реформирования в Украине.

Ключевые слова: бюджетный федерализм, бюджетное устройство, финансовая система, бюджетна децентралізація.

S. Lyhova, I. Ustinova

Legal characteristics of fiscal federalism and decentralization processes in Ukraine

The article analyzes the current views on the concept of fiscal federalism, fiscal decentralization, understanding the current unitary experience of these concepts and adapting to the realities of Ukrainian financial legislation and reform process in Ukraine.

Key words: Fiscal Federalism, budgetary system, financial system, fiscal decentralization.

Постановка проблеми та її актуальність. У сучасних умовах реалізації концепції євроінтеграції та розгортання процесів глобалізації, які суттєво впливають на систему міжнародних економічних відносин, в подальшому закріплення передових позицій у списку країн з високим рівнем розвитку економіки, Україні необхідно здійснити суттєві перетворення в усіх сферах життя.

Досягти сталого економічного розвитку допоможе нова, саме раціональна побудова механізму перерозподілу фінансових ресурсів, у якій між регіонами пріоритетом визначатиметься збереженням їх економічного потенціалу. Для того, щоб забезпечити в країні соціально-економічний розвиток, потрібно визначити

дієвий спосіб удосконалення міжбюджетних відносин, у цьому аспекті актуальним є питання реалізації в Україні принципів бюджетного федералізму.

Аналіз досліджень і публікацій. Розвиток ідеї бюджетного федералізму є нерозривним з ідеями бюджетної децентралізації і знайшов своє відображення в працях В. Оутса, Р. Масгрейва, Г. Роузена, У. Шумахера, Ш. Бланкарта, Б. Фрая і Р. Айхенберга та інших всесвітньо відомих учених. Більшість вітчизняних вчених і практиків протягом тривалого періоду відкидали ідею можливості застосування концепції бюджетного федералізму в українських реаліях, як до унітарної держави. Проте останні десятиліття світовий

досвід свідчить не лише про можливість, а й доцільність використання хоча б частково принципів бюджетного федералізму в унітарних державах. До прикладу, вони широко застосовуються в таких розвинених унітарних країнах, як Швеція, Данія, Франція. З метою уникнення наростання міжрегіональних протиріч розвинені країни ідуть шляхом децентралізації влади, у тому числі й надаючи територіям більш широкі повноваження в галузі бюджету, фінансів, адміністрування податків. В Іспанії автономний статус одержали Андалусія, Галісія, Каталонія та Країна Басків. В Італії особливий автономний статус мають такі області, як Сардинія, Сицилія, Трентіно-Альто-Адідже, Валле Д'Аоста, Фріулі-Венеція-Джулія. У Великій Британії значної самостійності у вирішенні питань місцевого значення досягли не лише Шотландія, а й Уельс і Північна Ірландія. На тепер, у наукових колах досі не узгоджено остаточного трактування поняття бюджетного (фіскального) федералізму. Про різноплановість поглядів на це поняття свідчить набір думок закордонних та вітчизняних учених.

Трактування поняття «бюджетний федералізм» розроблялося Расселом П., який стверджує, що фіскальний федералізм – трансферт багатства шляхом зрівняльних платежів від тих провінцій, «хто має», до тих, «хто потребує допомоги», з метою перерозподілу доходів для забезпечення прийнятних рівнів надання суспільних послуг за більш-менш допустимих умов оподаткування [1, с. 54]. Оутс У. вважає, що «Фіскальний федералізм ґрунтується на розумінні того, які функції й інструменти найкращим чином мають використовуватися на центральному, а які – на місцевому рівні публічного управління» [2, с. 48]. Стігліц Джозеф Е. стверджує, що фіскальний федералізм – це фінансова взаємодія різних рівнів влади [3, с. 187]. Макконнелл К. Р. та Брю С. Л. – «Фіскальний федералізм – це система трансфертів (дотацій), на підставі якої федеральний уряд ділиться своїми доходами з урядами штатів та місцевими органами влади» [4, с. 203]. Розен Г. С. формулює, що оптимально бюджетний федералізм – це правильний розподіл сфер діяльності за урядовими рів-

нями [5, с. 167]. Якобсон Л. І. стверджує, що бюджетний федералізм передбачає частину самостійності не тільки у визначенні потреб у суспільних благах, але й у вишукуванні ресурсів для їх задоволення [6, с. 97]. Сунцова О. О. тлумачить, що бюджетний федералізм – це не тільки форма внутрішніх міжурядових фінансових відносин. Це й певна філософія організації політичних стосунків між різними рівнями влади. Бюджетний федералізм як концепцію покладено в основу міжурядових фінансових відносин у країнах із федеративним державним устроєм [7, с. 103]. Автори Юрій С. І. та Федосов В. М. вважають, що бюджетний федералізм – це передача повноважень, функцій і компетентності від центрального уряду до органів місцевого самоврядування, що супроводжується передачею відповідних фінансових ресурсів [8, с. 163]. Андрущенко В. Л. та Кириленко О. П. дійшли висновку, що бюджетний федералізм – це законодавчо закріплена стратегія розподілу функціональних повноважень та відповідальності державної, регіональної, місцевої влади з компромісним розмежуванням на цій основі доходів і видатків між ланками бюджетної системи на засадах політичної діяльності, соціальної етики, міжрегіональної й міжнаціональної солідарності [9, с. 93]. Єрмасова Н. Б. стверджує, що бюджетний федералізм – це політико-економічна категорія взаємовідносин між бюджетами різних рівнів, яка сприяє справедливому розподілу ресурсів, досягненню економічної ефективності в даній державній системі та забезпечення балансу економічних і політичних інтересів у суспільстві [10, с. 83].

Виклад основного матеріалу. Отже, бюджетний федералізм доцільно охарактеризувати, на нашу думку, як законодавчо закріплені відносини центральної влади та органів місцевого самоврядування з приводу розподілу джерел доходів та видаткових бюджетних повноважень на фінансування публічних послуг, які повинні здійснюватися на засадах їх найвищої якості, максимальної доступності, доцільності, затребуваності та економічності, з обов'язковим дотриманням принципу фінансової незалежності кожного рівня влади.

Ефективна організація відносин між бюджетами органів місцевого самоврядування і центрального уряду є важливою проблемою державних фінансів, на які впливають різноманітні чинники, які яскраво проявляються у відносинах бюджетного федералізму. Фактори впливу пов'язані з тим, що система податково-бюджетних відносин між різними органами влади теоретично може бути заснована на різних поєднаннях рівнів децентралізації за різними напрямками.

В сучасному світі нараховується безліч країн федеративного устрою, наприклад: Австралія, Бразилія, Боснія і Герцеговина, Ефіопія, Індія, Канада, Мексика, Нігерія, Німеччина, Пакистан, Росія, Судан, США, Швейцарія та інші. Основною особливістю федерації є поділ суверенітету між її суб'єктами, і як наслідок визначає, існування систем управління та державної влади, кожна з яких виконує свої дії у межах їх компетенції. Федеративні держави знаходять рішення проблемних питань виконання вимог федеративних суб'єктів та поділу податкових ресурсів за допомогою багатоманітних методів (самий розповсюджений – це формульні розрахунки), залежно від моделі державного управління та рівня децентралізації.

Проте накопичений досвід застосування формульних розрахунків виявив також і невирішені проблеми, а саме відсутність безпосереднього зв'язку між розмірами дотацій вирівнювання і основними макроекономічними показниками розвитку адміністративно-територіальних одиниць; у механізмі розрахунку дотацій вирівнювання не повною мірою враховується регіональна специфіка територій.

Щоб охарактеризувати складну структуру органів публічного управління, в котрій кожна ланка отримує індивідуальний бюджет і виконує свої функції в межах бюджетних повноважень закріплених за ним, уживають термін «федералізм». Це визначення використовується для формулювання відносин у федераціях, але на сьогодні його застосовують відносно країн, які не є федеративними державами за конституцією.

Федералізм визначається, як спосіб державного управління, при якому органічно поєднуються

інтереси усієї держави з інтересами окремих її частин, при дотриманні самостійності територій, включених в їх компетенцію у вирішенні питань забезпечується єдність і цілісність країни.

Бюджетний федералізм – це відносини на основі сполучення принципів централізму і децентралізму між федеральними органами влади і органами влади суб'єктів федерації щодо формування і реалізації бюджетної політики держави, розмежування бюджетно-податкових повноважень, видатків і доходів, розподілу останніх між федеральним бюджетом і консолідованим бюджетом суб'єктів федерації при низькій самодостатності територіальних бюджетів, виходячи із необхідності поєднання загальнодержавних інтересів та інтересів населення [2, с. 14].

В результаті сполучення принципів бюджетного федералізму між рівнями влади при централізованому типі характеризується розмежуванням повноважень по витратах і не супроводжується наділенням їх достатніми власними джерелами доходів. Фінансування територіальних програм у цих умовах здійснюється із використанням різних форм міжбюджетних відносин за рахунок централізованих коштів федерального бюджету. Тут до мінімуму зведена самостійність функціонування нижчестоящих відділів бюджетної галузі. Децентралізовані типи організації бюджетної системи будуються на визнанні високого ступеня самостійності регіональних і місцевих бюджетів. Повноваження в сфері витрат відповідають повноваженням у сфері доходів.

Проведення єдиної економічної і фінансової політики в рамках України в сучасних умовах є складним питанням. Децентралізація може негативно позначитися на здатності федеральних органів влади контролювати макроекономічні процеси дії регіональних і місцевих органів. Влада може вступати в протиріччя у процесі виконання покладених на неї завдань.

Бюджетний федералізм не обмежується лише територіальним перерозподілом ресурсів у вигляді фінансової допомоги, його метою також є забезпечення самодостатності територіальних формувань, стимулювання власних зусиль гро-

мад до нарощування економічного потенціалу. Бюджетний федералізм виконує важливу політичну і соціальну функції. Рух бюджетних ресурсів у напрямку від територій до центру об'єднує регіони з різним фінансово-економічним потенціалом у єдиний державний організм і тим згуртовує націю.

Також важливим питанням, яке потребує законодавчого регулювання, є економічні відносини керівників органів влади в регіонах, які схильні ставити вище інтересів держави свої власні пріоритети. Саме гарантування виконання заходів для ефективності питань економіки, вирішення проблем територіальної справедливості, забезпечення політичної стабільності є основна мета бюджетного федералізму. Її реалізація повинна бути забезпечена встановленням нормативно-законодавчих бюджетних прав і обов'язків. Вони мають виникати на всіх стадіях бюджетного процесу з трьох рівноправних сторін – місцевих, федеральних, регіональних і органів влади, які покликані забезпечити достатню справедливість і прозорість перерозподілу ресурсів бюджету.

Концепція бюджетного федералізму є проявом територіальної демократії, як ідеї федералізму. Федеративні держави вирішують за допомогою різноманітних методів проблеми розподілу податкових ресурсів та задоволення вимог суб'єктів залежно від моделі державного управління та рівня децентралізації.

У багатьох унітарних країнах активно почали застосовувати окремі принципи бюджетного федералізму у сфері внутрішніх фінансових міжурядових відносин. Це стосується визначення компетенції та розмежування між різними рівнями влади. Центральна влада через відповідні асоціації широко використовує механізм консультацій з регіональною та місцевою владами. Розширюються фіскальна автономія регіональної та місцевої влад. Фінансова й економічна децентралізації зумовили до формування нового змішаного виду міжурядових внутрішніх фінансових відносин, що поєднують у собі принципи бюджетного федералізму і унітаризму.

Основними засадами федералізму визначаються: єдність системи державних органів влади,

територіальний підхід до побудови держави, цілісність суверенітету держави і брак цього в її складових, єдність економічної та соціальної систем держави. Федералізм відображає структуру зв'язків, яка повинна мирно вирішувати конфлікти, що з'являються між регіональними і державними органами влади, впливати, щодо їх взаємодії, забезпечувати максимальну в сучасних умовах методіку управління державою.

Бюджетний федералізм – не тільки форма внутрішніх міжурядових фінансових відносин, це й певна філософія організації політичних відносин між різними рівнями влади. Розрізняють дві основні групи моделей бюджетного федералізму – децентралізовані та кооперативні.

Децентралізовані моделі бюджетного федералізму характеризуються значною фіскальною автономією регіональних місцевих влад, слабкістю зв'язків між різними рівнями влади, порівняно обмеженим співробітництвом. Для цих моделей властивою ознакою є те, що центральна влада фактично не займається проблемами фінансового вирівнювання, мало уваги звертає на фіскальні дисбаланси в розвитку окремих територій. Ця модель бюджетного федералізму характерна, насамперед, для США.

Для кооперативних моделей бюджетного федералізму властиві тісна співпраця різних рівнів влади, активна політика центральної влади з подоланням фіскальних дисбалансів на різних рівнях управління та фінансового вирівнювання. За таких моделей бюджетного федералізму центральна влада активно турбується про забезпечення єдиних стандартів громадських послуг у межах усієї території країни. Кооперативні моделі бюджетного федералізму характерні для більшості федеративних європейських держав, зокрема для ФРН та Австрії.

Явище бюджетного федералізму у рівних частках торкається як унітарних, так і федеральних держав. У федераціях фінансова система є складовою зв'язків бюджетного федералізму. Щодо сутності бюджетного федералізму, то розподіл ресурсів економіки між різноманітними владними елементами має бути найбільш відповідним існуючим умовам, а витрачання коштів – максимально доцільним та ефективним.

Виокремлюють дві функції бюджетного федералізму: політично-консолідує і соціально-психологічну. Фінансові потоки з центру на місця з різними економічними потенціалами консолідує регіони в єдиний державний організм. Організація бюджетного регулювання в країні прямо залежить від державного устрою. В унітарних країнах бюджетна система практично завжди є високоцентралізованою, місцеві бюджети є невеликими за обсягами, фінансові потоки з центру на місця – значними. У бюджетного федералізму кожної країни є свої особливості. Наприклад, у Німеччині податкове законодавство є повністю централізованим, а розподіл податків між рівнями бюджетної системи закріплено у Конституції [11, с. 46].

У багатьох унітарних країнах у сфері внутрішніх міжурядових фінансових відносин активно почали застосовувати окремі принципи бюджетного федералізму. Це стосується розмежування між різними рівнями влади видатків та компетенції щодо їх здійснення. Центральна влада широко використовує механізм консультацій з місцевою та регіональною владами через відповідні асоціації. Розширилась фіскальна автономія місцевої та регіональної влад. Економічна й фінансова децентралізація, нині характерні для більшості зарубіжних унітарних країн, зумовили до формування нового змішаного виду внутрішніх міжурядових фінансових відносин, що поєднують у собі принципи як бюджетного унітаризму, так і бюджетного федералізму [11, с. 31].

Максимально ефективним та швидким процесом у боротьбі з загостренням питань виконання функцій інституту сучасного самоврядування є впровадження моделі фіскального або бюджетного федералізму, метою якого є створити організаційні, економічні і правові бази, щодо забезпечення фінансової самостійності бюджетів на місцевому рівні, кваліфікованого реалізування повноважень місцевого самоврядування та одержання населенню доступних, своєчасних публічних послуг.

Бюджетний федералізм практично можна термінувати, як нормативно утвердженні зв'язки місцевого самоврядування та центральної влади з підстав розділу видаткових повноважень та

дохідних джерел для оплати публічних послуг на засадах найвищої доцільності, доступності, максимальної якості, бюджетності, з неодмінним додержанням засад фінансової самостійності кожного елемента влади.

Україна є унітарною державою, тобто єдиним державним утворенням, що складається з адміністративно-територіальних одиниць, які підпорядковані центральним органам влади й не мають ознак державної незалежності і базується на верховенстві суверенітету. Єдина цілісна держава визначається тим, що центральний уряд здійснює контроль за реалізацією усіх державних функцій на її території, де діють єдині для всіх органи влади, забезпечуючи єдність процесу державного управління.

В побудові міжбюджетних відносин України закладена не тільки модель унітаризму, але ще й присутні деякі елементи федералізму такі, як: самостійність місцевих бюджетів, який передбачає закріплення за бюджетами кожного рівня бюджетної системи відповідних джерел доходів, перелік яких визначається законодавством; право відповідних органів визначати напрями використання бюджетних коштів відповідно до законодавства України; право самостійного й незалежного розгляду та затвердження кожного з бюджетів [13, ст. 9-24].

Первинними основними проблемними питаннями реалізації політики бюджетного федералізму в Україні є не активність органів місцевого самоврядування, відсутність професійної підготовки та нестача реальних ініціатив щодо територіального розвитку, концентрація влади в центрі, як наслідок, обмеженість кадрового потенціалу в регіональних органах, введення принципів соціалізованої інтеграції в бюджетній стратегії місцевої влади, підміна державницької доцільності дій на лобювання своїх інтересів вищими рівнями влади.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можна стверджувати, що подальша бюджетна децентралізація має відбутися після змін у системі державного управління, у податковій системі та соціального захисту, а для цього необхідно розв'язати основні проблеми впровадження бюджетного федералізму в Україні, серед

яких: нерівномірність темпів соціально-економічного розвитку регіонів; широкий перелік задекларованих державою соціальних зобов'язань; високий рівень дотаційності місцевих бюджетів; недостатній обсяг дохідної частини місцевих бюджетів. Характеристика основних принципів, що відображають сутність бюджетного федералізму визначає, що їх втілення та закріплення ймовірно в Україні, бо його ціллю є одержання за мінімальні кошти публічних послуг громадянам із додержанням основних засад самостійності кожного ступеня влади у напрямку досягнення економічної незалежності, реформування податкової та бюджетної політики, як в органах місцевого самоврядування, так і в центральній владі.

Таким чином, у кожній країні, де має місце реалізація концепції бюджетного федералізму, вона передбачає поєднання взаємодоповнюючих двох тенденцій, а саме вирівнювання конкуренції і забезпечення мінімальних загальнонаціональних стандартів на всій території країни та конкуренції на ринку соціальних послуг між регіональними органами. Досягнення справедливості шляхом перерозподілу фінансових ресурсів у забезпеченні перспектив розвитку конкретних адміністративних одиниць обумовлено необхідністю розробки і застосування методичного забезпечення і наукового обґрунтування. Для цього слід застосовувати багаторічний досвід розвинених країн світу з питань бюджетного федералізму. При цьому слід виходити з міркувань згладжування різниці у рівнях економічно-соціального розвитку територій для забезпечення їх мешканців на визначеному законодавством мініальному рівні державними гарантіями, а також спрямованого на підвищення мобілізації доходів до відповідного бюджету стимулювання діяльності місцевих органів влади.

Проведені дослідження поняття «бюджетний федералізм» надало підстави визначити його як закріплені на законодавчому рівні відносини центральної влади та місцевого самоврядування щодо розподілу дохідних джерел та видаткових повноважень на фінансування надання громадянам публічних послуг на засадах їх якості, доступності, доцільності, найбільшої затребувано-

сті та економічності, з обов'язковим дотриманням принципу фінансової незалежності кожного рівня влади.

Аналіз базових принципів бюджетного федералізму показав, що їх впровадження та дотримання цілком можливе в Україні, адже його метою є надання громадянам публічних послуг за найменшу ціну з дотриманням принципу самостійності кожного рівня влади у веденні бюджетно-податкової політики, досягнення фінансової незалежності як центральної влади, так і місцевого самоврядування.

Тому, можна зробити узагальнюючий висновок про те, що запровадження не лише бюджетної децентралізації, а й найвищого її ступеня – бюджетного федералізму – в українську практику, надасть можливість «зрізати вершини» економічні, політичні, етно-культурні протиріччя між регіонами України, стимулюючи їх до саморозвитку та дозволяючи проводити власну бюджетну політику, що спрямована на задоволення потреб населення в отриманні якісних і доступних публічних послуг. Децентралізаційні процеси, які відбулися в Україні, тільки розпочали перші поетапні дії по переходу управління державними фінансами на принципи бюджетного федералізму, хоча окремі положення ще потребують практики та редагування.

Література

1. Сунцова О. О. Місцеві фінанси: [навч. посібник] / О. О. Сунцова. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 488 с.
2. Оутс В. Фіскальний федералізм / В. Оутс. – Нью-Йорк, 1972. – С. 115.
3. Стігліц Джозеф Е. Економіка державного сектору / Джозеф Е. Стігліц. – К.: Основи, 2002. – 854 с.
4. Макконнелл Кембелл Р. Экономика: принципы, проблемы и политика: в 2 т. – Т. 2. / Кембелл Р. Макконнелл, Стэнли Л. Брю. – М.: Республика, 2009. – 400 с.
5. Rosen H. S. Public Finance / H. S. Rosen. – Department of Economics Princeton University: Irwin McGraw-Hill Boston, 1999. – 411 p.
6. Якобсон Л. И. Экономика общественного сектора: Основы теории государственных финан-

нсов: учеб. для ВУЗов / Л. И. Якобсон – М.: Аспект Пресс, 1996. – 319 с.

7. *Сунцова О. О.* Бюджетний федералізм: навч. посіб. / О. О. Сунцова. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 488 с.

8. *Юрій С. І.* Фінанси: [підруч.] / С. І. Юрій, В. М. Федосов. – К.: Знання, 2008. – 611 с.

9. *Андрущенко В. Л.* Федералізм міжбюджетних відносин: зарубіжні моделі та вітчизняні проблеми / В. Л. Андрущенко, О. П. Кириленко // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 7. – С. 91-94.

10. *Єрмасова Н. Б.* Державні та муніципальні фінанси: теорія і практика в Росії та зарубіжних країнах [Електронний ресурс] / Н. Єрмасова. – 2008. – Режим доступу: <http://www.ereading>.

11. *Балацький Є. О.* Особливості бюджетного федералізму деяких країн світу / Є. О. Балацький // Вісник Української академії банківської справи: Електронний збірник наукових праць. – 2009. – № 2.

12. *Гончаренко О. В.* Розбудова міжбюджетних відносин на місцевому рівні: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08 / О. В. Гончаренко. – К., 2008. – 217 с.

13. *Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 р.* // Урядовий кур'єр. – 2010. – № 151. – С. 9-24.

References

1. *Suncova O. O.* *Miscevi finansi: [navch. posibnik] / O. O. Suncova.* – K.: Centr uchbovoi literaturi, 2010. – 488 s.

2. *Outs V.* *Fiskal'nij federalizm / V. Outs.* – N'ju-Jork, 1972. – S. 115.

3. *Stiglic Dzhozef E.* *Ekonomika derzhavnogo sektoru / Dzhozef E. Stiglic.* – K.: Osnovi, 2002. – 854 s.

4. *Makkonnell Kjembell R.* *Jekonomiks: principy, problemy i politika: v 2 t. – T. 2. / Kjembell R. Makkonnell, Stjenli L. Brju.* – M.: Respublika, 2009. – 400 s.

5. *Rosen H. S.* *Public Finance / H. S. Rosen.* – Department of Economics Princeton University: Irwin McGraw-Hill Boston, 1999. – 411 p.

6. *Jakobson L. I.* *Jekonomika obshhestvennogo sektora: Osnovy teorii gosudarstvennyh finansov: ucheb. dlja VUZov / L. I. Jakobson* – M.: Aspekt Press, 1996. – 319 s.

7. *Suncova O. O.* *Bjudzhetnij federalizm: navch. posib. / O. O. Suncova.* – K.: Centr uchbovoi literaturi, 2010. – 488 s.

8. *Jurij S. I.* *Finansi: [pidruch.] / S. I. Jurij, V. M. Fedosov.* – K.: Znannja, 2008. – 611 s.

9. *Andrushhenko V. L.* *Federalizm mizhbjudzhetnih vidnosin: zarubizhni modeli ta vitchiznjani problemi / V. L. Andrushhenko, O. P. Kirilenko // Pidpriemnictvo, gospodarstvo i pravo.* – 2001. – № 7. – S. 91-94.

10. *Ermasova N. B.* *Derzhavni ta municipal'ni finansi: teorija i praktika v Rosii ta zarubizhnih krainah [Elektronnij resurs] / N. Ermasova.* – 2008. – *Rezhim dostupu: http://www.ereading.*

11. *Balac'kij E. O.* *Osoblivosti bjudzhetnogo federalizmu dejakih krain svitu / E. O. Balac'kij // Visnik Ukrains'koi akademii bankivs'koi spravi: Elektronnij zbirnik naukovih prac'.* – 2009. – № 2.

12. *Goncharenko O. V.* *Rozbudova mizhbjudzhetnih vidnosin na miscevomu rivni: dis. ... kand. ekon. nauk: 08.00.08 / O. V. Goncharenko.* – K., 2008. – 217 s.

13. *Bjudzhetnij kodeks Ukraini vid 8 lipnja 2010 r.* // *Urjadovij kur'er.* – 2010. – № 151. – S. 9-24.